

УДК 133.2

ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ**О. Ф. Грицюта**

У статті висвітлено питання виховання моральних цінностей у підлітків. Актуальність пояснюється постійними кризами у суспільстві, невизначеністю моральних орієнтирів. Вказано, що пропагування засобами масової інформації насилля, жорстокості впливає на молоде покоління та призводить до їхнього відчуження від моралі і відповідно заважає формуванню у них моральних цінностей. Відзначено, що в сучасних умовах трансформаційних змін у суспільстві істотно зростає важливість осмислення та засвоєння моральних цінностей підлітками для становлення їхньої особистості. Адже у сучасних молодих людей затягується період інфантилізму. Викликано це тим, що сучасні підлітки пізніше входять в вік соціальної відповідальності. Цьому сприяє гіперопіка батьків, яка виражається в бажанні захистити своїх дітей від вирішення побутових проблем. Багато для цього роблять засоби масової інформації, які поряд з пропагуванням насильства постійно рекламують «свято життя», що не відповідає буденній дійсності, і, в свою чергу, викликає фрустрацію молодих людей.

Ключові слова: моральні цінності, підліток, моральність, особистість.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасна дійсність характеризується, з одного боку, толерантністю до всього, з іншого боку, – байдужістю та відсутністю сталих моральних орієнтирів. На фоні швидкого технічного прогресу, великих відкриттів в багатьох галузях науки спостерігаємо деградацію суспільства в плані засвоєння моральних цінностей підростаючим поколінням і не тільки. Популярність розлучень, «громадянського» шлюбу, абортів, визнання одностатевих шлюбів, зростання злочинності, алкоголізму, наркоманії, суїциду серед підлітків, агресія, як до себе, так і до інших. Все це певною мірою пропагується через ЗМІ, іноді через сучасне мистецтво, через безпорадність і нерозуміння викликів сучасності старшим поколінням. Часто на це впливає підміна понять. Наприклад, вседозволеність і безпринципність називається свободою. А по суті, це хаос, в якому складно підлітку самостійно знайти орієнтири. Складно в інформаційному смітнику віднайти ті складові, які

допоможуть йому сформувати внутрішній стрижень, на який завжди можна буде обіпертися в житті.

Просто тривожитися недоречно. Варто усвідомлено прищеплювати підліткам хороше. І шукати для цього цікаві методи та форми. Робити це ненав'язливо, в процесі невимушеного спілкування, краще в організованому процесі чи то творчих заходів, чи відпочинку.

Т. Рузвельт говорив, що виховувати людину інтелектуально, не виховавши її морально, – значить, виростити загрозу для суспільства. І це не тільки буде загроза для суспільства, а й спотворене власне життя певної особистості (URL : <https://www.depo.ua/ukr/svit/tsitat-teodora-ruzvelta-27102014005300>). Науковці вважають XXI століття періодом кризи моралі сучасної молоді.

Перед освітянами і науковцями стоїть завдання – віднайти ефективні, дієві методи впливу на формування у підлітків моральних цінностей. Про це говориться в Державній національній програмі «Освіта. Україна. XXI століття», де серед напрямів реформування освіти звертається увага на необхідність перебудови освіти на засадах гуманізації, демократизації, індивідуалізації (Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), 1996). Адже метою національного виховання є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування моральних і духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування у молоді особистісних рис громадян української держави, розвиненої духовності, моральної культури тощо (Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), 1996).

На це звертається увага і в інших нормативних документах. Зокрема, в Декларації про державний суверенітет України, Конституції України, Законі України «Про освіту», Національній програмі «Діти України». У цих документах підкреслюється важливість розуміння педагогами ідеалів, інтересів, потреб та прагнень сучасних дітей, підлітків та молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання цінностей вивчали у своїх працях представники, як вітчизняної, так і зарубіжної філософії, зокрема такі, як М. Бердяєв, М. Вебер, Л. Виготський, Е. Гуссерль, О. Дробницький, Е. Дюркгейм, М. Каган, О. Леонтєв, М. Рокич, С. Франк. Серед сучасних науковців варто відзначити дослідження Б. Бессонова, С. Карпенчук, П. Матвєєва, Л. Пелєх, Ю. Пелєха, О. Тимофєєва, В. Федотова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «цінність» уведено в науку в середині XIX ст. Згодом це поняття набуло такого розвитку, що на сьогодні вже сформувалася спеціальна галузь

філософського знання – аксіологія (вчення про цінності), що і є свідченням важливості вивчення цього питання. Адже саме моральні цінності є фундаментом життя кожної людини, але у кожної людини набір цих цінностей є глибоко індивідуальним. І залежить він від виховання, від навколишнього середовища, від генетики та інших факторів.

Розглянемо поняття «моральні цінності».

Моральність – це сукупність якостей і цінностей, що визначають поведінку окремої людини в суспільстві. Саме рівень моральності окремих людей у сукупності визначає моральність суспільства і впливає на те, наскільки безпечно і приємно у ньому жити.

Згідно з останніми дослідженнями, моральні цінності – це моральні вірці, поняття, вимоги, що дають можливість людині оцінювати дійсність та орієнтуватися в ній (<https://uk.wikipedia.org/wiki>).

Моральні цінності – це різні форми вираження моральних вимог: норми і принципи моралі, моральні ідеали, поняття добра, справедливості, честі, гідності, обов'язку, життя людини, її моральні якості, моральні характеристики вчинків, діяльності та стосунків тощо (Н. Гусякова, 1993, с. 11-14). Моральні цінності є важливими і для людини, яка їх вибирає і засвоює, і для її оточення, на яке потім поведінка цієї людини впливатиме. Адже саме у міжособистісних стосунках проявляється, які саме цінності є в людині. Чи притаманні їй добро і справедливість, які орієнтують її на мир і злагоду між людьми, повагу до інших, людяність. Адже основою моральних цінностей є необхідність розвитку й самоствердження цінності людського життя, визнання та забезпечення прав і свобод особистості. Моральні цінності стають сутністю людини тільки тоді, коли реалізуються в процесі реальної поведінки. Саме у практичній діяльності, у конкретних вчинках людина реалізує притаманні їй моральні цінності. А знайомство з ними відбувається з самого дитинства. Тому дуже важливим для виховання моральних цінностей є батьківський вплив і приклад. Якщо дитина забезпечена цим, то вона з раннього періоду усвідомлює, що треба поважати старших, і потім ми бачимо, що є ті підлітки, які поступаються місцем у міському транспорті, говорять ввічливі слова тощо. Це для них стає аксіомою життя, яку не потрібно доводити. Проте, за даними соціологічних досліджень, близько 60% підлітків піднімають голос на своїх батьків, розмовляють з ними нецензурними словами, а близько 8% молоді навіть застосовували до батьків фізичну силу. Ці факти свідчать про те, що батьки для сучасної молоді не є авторитетом, а сімейно-родинні цінності втратили своє значення (<http://subject.com.ua/philosophy/osnovi/198.html>).

В процесі зростання дитини, її соціалізації зростає і кількість засвоєних цінностей, якщо її навчають ним.

Розрізняють зовнішні і внутрішні фактори впливу на виховання моральних цінностей особистості.

До зовнішніх відносять: умови та спосіб життя, матеріальне забезпечення, відношення батьків, відношення середовища, преса, телебачення, вплив школи. До внутрішніх факторів відносять: особисті мотиви, інтереси, самооцінка власного «Я», направленість особистості, рівень домагань, тип темпераменту, соціотип, емоційний стан, переконання, бажання, стан здоров'я (URL: https://studexpo.ru/95913/psihologiya/chinniki_vplivayut_formuvannya_tsinnisnih_oryentatsiy_suchasnih_pidlitkiv).

Ми не завжди можемо вплинути на зовнішні чинники. Про що в свій час говорив Л. Толстой, який зазначав, що всі хочуть змінити світ, але ніхто не хоче змінити себе (URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/lva-tolstogo-20112014000500> (дата звернення: 27.04.2018)). Проте ми можемо допомогти підлітку сформуванню внутрішніх цінностей, які й забезпечать йому моральний вибір незалежно від зовнішніх обставин. І. Харламов (1993) зазначав, що однією з педагогічних умов (базою) для формування моральних цінностей є морально-практична діяльність. Але вона здійснює формуючий вплив лише тоді, коли моральна цінність є зрозумілою для підлітка, осмисленою, викликає в особистості внутрішню позитивну реакцію, стає їй цінною і відповідно стимулює її на особисту активність.

Наше втручання може допомогти в тому, чому навчиться підліток. Наприклад, у сфері ставлення до себе, він навчиться розсудливості чи егоїзму, набуде почуття власної гідності чи виплекає гординю, навчиться приймати себе чи стане на шлях самоприниження. У стосунках з іншими людьми буде милосердним, людяним, доброзичливим чи жорстоким та зарозумілим. По відношенню до праці стане працьовитим, організованим, самостійним, мужнім чи лінивим, пасивним та малодушним.

У цьому періоді розвитку молода людина вчиться мислити самостійно, тому і судження на тему моральності вона формує сама. Переконання з приводу того, що таке добро і зло формуються під впливом оточення: родина, школа, вулиця тощо. Підліток спостерігає, оцінює, вибирає.

З огляду на те, що в сучасному суспільстві моральним цінностям відводиться не перше місце, підліток іноді робить зі своїх спостережень невірні висновки. Саме тому дівчина починає мріяти про хлопця з великими матеріальними статками, а хлопець про модель і швидкі та легкі гроші.

Втім, не всі підлітки налаштовані так само. Багато з них налаштовані серйозно і стурбовані пошуком моральних орієнтирів та формуванням своєї бази моральних цінностей. Цим пояснюється наявність у тінейджерів людяності, певної міри доброти, їхнє прагнення виховувати у себе силу волі, бажання долати страх, прагненням відстоювати свої переконання.

Вищими моральними цінностями є любов, людяність, сенс життя та інші. Питання сенсу життя вперше постає перед людиною саме в підлітковому віці.

Нами було проведено дослідження серед групи підлітків. Базою дослідження були учасники тренінгових груп «DVIЖ» ГО «Носителі миру» та Тренінгового центру «Лотос-Інвест» м. Рівне. У дослідженні взяли участь 30 респондентів (15 підлітків 12-13 років та 15 підлітків 14-16 років). Дослідження проводилися до початку їхньої участі у розвивальних тренінгах.

Під час бесіди задавалися питання щодо сенсу життя та таких цінностей, як любов, людяність тощо, що є основою побудови гарних стосунків з оточуючими.

Дослідження показало, що підлітки 12-13 років мають набагато нижчі показники (7%) у порівнянні з групою підлітків 14-16 років (21%) щодо їхнього замислення (розуміння питання) над питанням про сенс життя, пізнання себе; питання моральних орієнтирів (відповідно 3% та 17%) та усвідомлення мети свого життя (6% та 19%).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Ми вважаємо, що перспективи подальшого вивчення виховання моральних цінностей у підлітків можуть бути пов'язані з пошуком ефективних методів ознайомлення тінейджерів з моральними цінностями, які є вічними, прищепленням цих цінностей, створенням умов для вибору ними позитивної світоглядної позиції, формуванням глибокого усвідомлення взаємозв'язку між вибором, відповідальністю та наслідками. Ми вважаємо, що освітня позашкільна система повинна орієнтуватися на творчу співпрацю та креативність у допомозі підліткам щодо виховання у них моральних цінностей.

Література

1. Гусякова Н. І. Ідеали і ціннісні орієнтації сучасних підлітків. *Рідна школа*. 1993. №8. С. 11–14.
2. Дванадцять принципів Тедора Рувельта. URL : <https://www.depo.ua/ukr/svit/tsitat-teodora-ruzvelta-27102014005300> (дата звернення: 05.05.2018).

3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.). Київ : Парламентське видавництво, 1996. 97 с.
4. Моральні цінності. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 (дата звернення: 27.04.2018).
5. Дванадцять цитат Льва Толстого про кожного з нас. URL : <https://www.depo.ua/ukr/svit/lva-tolstogo-20112014000500> (дата звернення: 27.04.2018).
6. Основи філософських знань. URL : <http://subject.com.ua/philosophy/osnovi/198.html> (дата звернення: 29.04.2018).
7. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників. Київ, 1993. 111 с.
8. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори. Київ, 1996. 304 с.
9. Станіславський Д. Моральні цінності сучасної молоді. URL : <http://law.nau.edu.ua/caphedras/297-stanislavsky> (дата звернення: 03.05.2018).
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти томах. Т. 4. Київ : Радянська школа, 1976. 640 с.
11. Тюріна Т. Духовна педагогіка: витоки, сутність, перспективи розвитку. Львів, 2005. 276 с.
12. Харламов І. Ф. Моральное воспитание школьников. Москва, 1983. 92 с.
13. Федорова М. А. Моральні цінності особистості: сутність поняття та основні характеристики. Проблеми освіти : Спецвипуск. Вінниця-Київ, 2015. С. 105–109.
14. Чинники, що впливають на формування ціннісних орієнтацій сучасних підлітків URL : https://studexpo.ru/95913/psihologiya/chinniki_vplivayut_formuvannya_tsinnisnih_orientatsiy_suchasnih_pidlitkiv (дата звернення: 02.05.2018).

References

2. Husliakova, N. I. (1993). Idealy i tsinnisni orientatsii suchasnykh pidlitkiv [Ideals and value orientations of modern teenagers]. *Ridna shkola*, # 8, 11–14 (ukr).
3. Dvanadtsiat pryntsyypiv Tedora Ruzvelta [Twelve principles of Theodore Roosevelt]. Retrieved from <https://www.depo.ua/ukr/svit/tsitat-teodora-ruzvelta-27102014005300> (date of appeal: 05.05.2018). (ukr).
4. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» (Ukraina XXI st.) [State National Program «Education» (Ukraine XXI century).] Kyiv: *Parlamentske vydavnytstvo*, 1996, 97 (ukr).
5. *Moralni tsinnosti [Moral values]*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96_%D1%86%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 (date of appeal: 27.04.2018) (ukr).
6. *Odynadtsiat tsytat Lva Tolstoho pro kozhnoho z nas [Lev Tolstoy's eleven quotations about each of us]*. Retrieved from <https://www.depo.ua/ukr/svit/lva-tolstogo-20112014000500> (date of appeal: 27.04.2018). (ukr).

7. 6 *Osnovy filosofskykh znan [Fundamentals of philosophical knowledge]*. Retrieved from <http://subject.com.ua/philosophy/osnovi/198.html> (date of appeal: 29.04.2018) (ukr).
8. Ponimanska, T. I. (1993). *Moralne vykhovannia doshkilnykiv [Moral education of preschoolers]*. Kyiv (ukr).
9. Rusova, S. F. (1996). *Vybrani pedahohichni tvory [Selected pedagogical works]*. Kyiv (ukr).
10. Stanislavskiy, D. *Moralni tsinnosti suchasnoi molodi [Moral values of modern youth]*. Retrieved from <http://law.nau.edu.ua/caphedras/297-stanislavsky> (date of appeal: 03.05.2018) (ukr).
11. Sukhomlynskiy, V. O. (1976). *Vybrani tvory [Selected works]*: in 5 volumes. Vol. 4. Kyiv: Radianska shkola (ukr).
12. Tiurina, T. (2005). *Dukhovna pedahohika: vytoky, sutnist, perspektyvy rozvytku [Spiritual pedagogy: origins, essence, prospects of development]*. Lviv (ukr).
13. Kharlamov, Y. F. (1983). *Moralnoe vospytanye shkolnykov [Moral education of schoolchildren]*. Moscow (rus).
14. Fedorova, M. A. (2015). *Moralni tsinnosti osobystosti: sutnist poniattia ta osnovni kharakterystyky [Moral values of the person: the essence of the concept and the main characteristics.]*. *Problemy osvity*: Special issue. Vinnitsa-Kyiv, 105–109 (ukr).
15. *Chynnyky, shcho vplyvaiut na formuvannia tsinnisnykh oriientsii suchasnykh pidlitkiv [Factors influencing the formation of value orientations of modern teenagers]*
Retrieved from https://studexpo.ru/95913/psihologiya/chinniki_vplyvayut_formuvanny_a_tsinnisnih_oriientsiy_suchasnykh_pidlitkiv (date of appeal: 02.05.2018) (ukr).

ВОСПИТАНИЕ НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У ПОДРОСТКОВ

О. Ф. Грицюта

В статье освещены вопросы воспитания нравственных ценностей у подростков. Актуальность объясняется постоянными кризисами в обществе, неопределенностью нравственных ориентиров. Указано, что пропаганда средствами массовой информации насилия, жестокости влияет на молодое поколение и приводит к их отчуждению от морали и соответственно мешает формированию у них нравственных ценностей. Отмечено, что в современных условиях трансформационных изменений в обществе существенно возрастает важность осмысления и усвоения нравственных ценностей подростками для становления их личности. Ведь у современных молодых людей затягивается период инфантилизма. Вызвано это тем, что современные подростки позже входят в возраст социальной ответственности. Этому способствует гиперопека родителей, которая выражается в желании защитить своих детей от решения бытовых проблем. Многие для этого делают средства массовой информации, которые наряду с пропагандой насилия постоянно рекламируют «праздник жизни», не соответствующий действительности, и, в свою очередь, вызывающий фрустрацию молодых людей.

Ключевые слова: моральные ценности, подросток, нравственность, личность.

EDUCATION OF MORAL VALUES IN TEENAGERS

O. F. Grytsiuta

The article deals with the issue of raising moral values in teenagers. Actuality is explained by constant crises in society, uncertainty of moral guidelines. It is indicated that the proliferation of violence by the mass media, cruelty affects the younger generation and leads to their exclusion from morality and, accordingly, impedes the formation of moral values in them. It is noted that in today's conditions of transformational changes in society, the importance of comprehension and assimilation of moral values of teenagers for the formation of their personality is substantially increased. Indeed, modern young people's period of infantilism is delayed. This is due to the fact that modern teens later enter the age of social responsibility. This is promoted by hyperopic parents, which is expressed in the desire to protect their children from solving domestic problems. Much for this is done by the mass media, which, along with the promotion of violence, constantly promote the «holiday of life», which does not correspond to everyday reality, and in turn causes a frustration of the youth.

Key words: Moral values, teenager, morality, personality.

Грицюта Оксана Федорівна – старший викладач кафедри соціальної роботи та гуманітарно-соціальних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна» (м. Рівне, Україна). E-mail: oksanagritsyuta@gmail.com.

Grytsiuta Oksana Fedorivna – Senior Lecturer at the Department of Social Work and Humanitarian and Social Sciences of the Rivne Institute of the University «Ukraine» (Rivne, Ukraine). E-mail: oksanagritsyuta@gmail.com.